

LEHEN IL-MALTI

OTTUBRU-DICEMBRU 1948. IT-TMINTAX-IL SENA

Għadd 211-213

L-ENDYMION TA' KEATS

(Editorjal tal-PROF. G. AQUILINA, B.A., LL.D., Ph.D. (Lond.)

QABEL titħaddet fuq xi xogħol t'awtur, trid tkun taf il-principji estetiċi li mexa fuqhom. Hafna drabi, il-kritika, għax ma tosservax dan il-principju importanti, tharbat opri sbieħ, opri li l-awtur ikun għamel ħalltu biex fihom ifisser ideal ġdid. Sewwa ħafna għalhekk li qabel ma nithaddtu fuq l-Endymion ta' Keats naraw x'kienet tfisser għaliex l-arti, x'kien jaħseb li hi, jekk kienx jaħsibha għodda tal-ħsieb jonkella xi haġa li tibda u tispicċa fiha nfisha bħala espressjoni ta' ġmiel formalist biss.

Keats hu poeta kbir, kbir tista' tgħid daqs Shelley, kif iġħid George Saintsbury, kritiku ta' ħila li l-fehma tiegħu tiswa ħafna. Dan il-poeta simpatiku li jgħiblek quddiem għajnejk żagħiż-żugħi mhux bħaż-żgħażaq l-oħra, ta' saħħa żgħira imma ta' rieda kbira li teħodha mal-kritika bañnana, dejjem moħħu biex jorbot ismu ma' xogħol li ma jintemmex, huwa l-poeta Ingliz tal-ġmiel safi li s'issa għadu ħadd ma għaddieh. Billi hu kien iqim il-ġmiel, jitgħaxxaq bis-sensazzjonijiet u ħolm impossibbli, l-arti tiegħi ma setgħetx tkun haġġ-oħra ħlief espressjoni ta' dawn il-ġibdiet.

Għidna li Keats kien iħobb is-sensazzjonijiet. Għidna sewwa, u dil-ħaġa l-aktar li tagħżi lu minn poeti oħrajn. Aħna sirna nafu kemm kien iħobb ħajja ta' sensazzjonijiet aktar minn ħajja ta' ħsebijiet mill-ittri li kiteb. Kien jitgħaxxaq bil-frażijiet sbieħ u bl-aġġettivi milquta u tal-ħsieb l-inqas ħsieb. Għall-ħsieb hemm il-proża; il-poezija mhix ħlief espressjoni ta' ġmiel formalist jew ta' ideal, u mhux le ta' ħsebijiet profondi. Dan hu l-principju li Keats ħaddem bir-reqqa fil-poezija tiegħi. Lill-ħabib tiegħi, Bailey, kitiblu li għaliex il-frażijiet sbieħ kienu qishom mara maħbuba, u meta kien għadu tifel kien jitgħaxxaq bl-aġġettiv "sea-shouldering" li jqajjem quddiem il-ġħajnejn dehra realistika. Din hi r-raġuni l-għaliex insibu ħafna aġġettivi u xebi fil-poezija tiegħi, xi drabi kurjuži u mfittixi, imma li minnhom naraw kemm kien osservatur u kulurista tajjeb.

L-ogħla ideal fil-ħajja tiegħu t'artista kien il-ġmiel. Ĝmiel u verità kieni għaliex ħaġa waħda, u għalhekk kull xogħol maħ-sub b'sens ta' ġmiel, misħuk bi ġmiel artistiku kien għaliex opra ta' verità, opra li tista' tissoddisfa l-ispirtu tal-bniedem dejjem m'għandux mistrieh, dejjem jixxennaq l-hena, bħalma qaddis jixxennaq 'l Alla, bħalma ruħ tixxennaq il-ħajja. Għaliex ma kienx hemm ħlief reliżjon waħda: ir-Reliżjon tas-Sabih. It-tempju tiegħu kien id-dinja li dejjem issir aktar għażiżha għall-ħajja bħall-għajnejn friska li qatgħetilna l-għatx jonkella bħad-dawl li wriena t-triq: id-dinja klassika ta' l-allat wil-leġġendi Griegi.

F'ittra lil ħuh George kiteb li: "F'poeta kbir is-sens tas-sabiħ huwa aqwa minn kull sens ieħor, jew aħjar, jitfi kull sens ieħor." U lis-sinjorina Brawne kitbilha: "Għaliex m'għandix nitkellem fuq il-ġmiel tiegħek meta mingħajru jiена qatt ma kont nista' nħobbok?"

Billi mexa fuq dawn il-principji Keats ma tistar tqisu bħall-poeti ta' żmieni, Byron (1788-1824) u Shelley (1792-1822) li għalihom l-arti kienet tfisser ħaġa oħra. Dawn iż-żeuwg poeti mheġġa, rashom mimlija b'ħafna ħsebijiet ta' emanċipazzjoni intellettuali u politika, kieni jagħmlu sehem minn moviment rivoluzzjonarju u demokratiku. Keats kien aktar jogħiġbu jgħix f'dinja tiegħu, dinja li kienet iddaħħlu fi żmenijiet u ħolm oħrajn. Għalhekk hu qatt ma ħabbel rasu biex jirriforma l-bnedmin, jonkella biex jurihom ideali godda li jwasslu għall-libertà soċċiali u intellettuali. Minn daqshekk hu qatt ma kien apostlu tas-soċjetà, iżda ħalla d-dinja kif sabha. Flok dan hu għamel tiegħu ideal ieħor: l-ideal tas-Sabiħ, ta' dak kollu li jiista' jwarrab il-bnedmin mill-kruh tar-realtà bla ħajr u baxxa, billi ġera fl-inħawi isbaħ tal-fantasja fejn kollox hu dival u tleaqiġja, kollox għana u qiegħi-ġubijiet, żaqożi ja ta' dejjem u ħolm ta' l-allat. Il-qrarrijiet ta' l-allat kieni jsaħħru lill-poeta żaqkżugħ, kieni jiġibdu warajhom b'saħħha; u l-mitoloġija ellenika għamlet minn dan l-għannej, li ma kienx ja f' il-Grieq, il-poeta l-aktar Grieq klassiku fost il-moderni, il-poeta li l-aktar kien ja f' ifisser ir-ruħ ta' dinja kbira mejt-a: id-dinja ta' l-allat.

Wara li tajna dan it-tagħrif fuq il-fehmiet ta' Keats u wnejna x'kien l-ideal poetiku tiegħu, issa nistudjaw l-Endymion, l-it-tawha poema tiegħu, moħtar lill-imsejken poeta Chatterton, li kien qatel ruħu b'idjh.

Il-poema hi magħmula minn 4,050 vers imqassmin f'erba' kotba. Min jaqraha mill-ewwel jintebaħ li m'hemm x proporzjon bejn it-tul tal-poema u s-suġġett tagħha li hi l-imħabba tal-Qamar (Silene) għal ragħaj żagħżugħ ta' Latmo. F'ittra miktuba lil oħtu hu hekk fisser is-suġġett tal-poežija: "Naħseb li tixtieq taf x'qed nikteb: ngħidlek. Hafna snin ilu kien hemm ragħaj ġwejjed li kien jirgħa l-imriehel fuq dejl il-muntanja msejħha Latmo; kien iġħix ħajja kontemplativa waħdu fost is-siġar u fil-wittat, l-inqas ħsieb li ġlieqa hekk sabiha bħall-Qamar kienet sa tiġġi għenner bl-imħabba għalih. Imma hekk kien, u meta hu kien jimtedd jorgod fuq il-ħaxix, hi kienet tinzel mis-sema titgħaxxaq bih, imsaħħra mill-ġmiel tiegħu; u sa fl-aħħar ma felħiex iż-żejt, qabditu bejn dirgħajha u ġarritu fuq il-quċċata ta' dikk il-muntanja għolja li kien jisimha Latmo waqt li hu kien imxaħxa fil-ħolm."

Keats beda l-poežija tiegħu fir-rebbiegħa tas-sena 1795, u kien jikteb ħamsin vers kuljum bl-ikbar ħeffa kif ħallielna miktub il-ħabib tiegħu Bailey; temmha fl-aħħar tal-ħarifa ta' l-istess sena, kif kien fisser ix-xewqa tiegħu f'dawn il-versi li ġejjin:

"O may no wintry season bare and hoary
See it half finished : but let autumn bold,
With universal tinge of sober gold,
Be all about me when I make an end."

L-ewwel ktieb ta' dil-poema jifta bil-versi famuži li jfissru l-ideal tal-poeta, l-ideal tal-Ġmiel, ħolma ta' żgħożija li ma tintemmx, l-ewwel Verità tal-ħajja tal-bniedem. Billi dawn il-versi huma importanti ħafna bħala stqarrija tal-fidi tiegħu poetika, u konit sa ngħid l-ewwel artiklu tal-“Kredu” tiegħu, jiena nislithom hawn u hekk jien inwettaq dak li ja għid fuq dan il-poeta żagħżugħ.

Is-Sbuħija hija l-ewwel raġuni ta' dak li hu jew ta' dak li jista' jkun, in-nixxiegħha tbaqbaq dejjem li tagħta' l-għatx tal-bniedem, is-setgħa misterjuża li tiġib fuha l-ħidmiet tagħna kollha li ma tista' tmut qatt għar.

"A thing of beauty is a joy for ever :
Its loveliness increases; it will never
Pass into nothingness; but still will keep
A bower quiet for us, and a sleep
Full of sweet dreams, and health, and quiet
breathing."

Dak kollu li hu sabiħ isir ħaġa waħda magħna, jibdel il-ħajja tagħna, u jiġi magħna kullimkien, bħal viżjoni misterjuža li tnad-dafna mit-tbatijiet tagħna:

“Nor do we merely feel these essences
For one short hour; no, even as the trees
That whisper round a temple become soon
Dear as the temple’s self, so does the moon
The passion poesy, glories infinite
Haunt us till they become a cheering light
Unto our souls, and bound to us so fast,
That, whether there be shine, or gloom o’ercast,
That always must be with us or we die”.

F’dan il-ktieb naqraw id-deskrizzjoni tal-masgar misterjuž ta’ Latmo fejn naraw għall-euwel darba lill-Endymion mikdud mill-imħabba tiegħu għal tħajla sabiħa li ma jaħfiekk. Bilqiegħda fuq karru mill-isbaħ miġbud minn żwiemel bojod, musfar u mdejjaq, ma jintebahx li tfajjiet qalbhom sewda jitnieħdu x’ħin jarawħ hekk imnikket. Oħtu Poena biss tista’ tfarrġu. Poena hi tħajla tiġibdek; hi biss għandha sentimenti li tista’ tgħidilhom bħal tal-bnedmin, mara u oħt flimkien, ta’ qalb tajba f’dinja ‘l bogħod ħafna minn tagħna fejn jixegħlu dwal oħra u jinstemgħu il-hna oħra. Hawnej-hekk aħħna nistgħu nduqu l-benna ta’ waħda mill-isbaħ siltiet tal-poema, li huma ftit wisq għax dax-xogħol meta tqisu kollu kemm hu mhux maħdum sfiq u juri nuqqasijiet kbar. Is-silta li semmejt hi l-innu lill-allā Pan li Wordsworth sejjah “a very pretty piece of Paganism”. Nagħtikom xi versi sbieħ għall-arti tagħhom u ħlewwa ta’ dehriet:

“O thou, to whom
Broad-leaved fig-trees even now foredoom
Their ripened fruitage; yellow gifted bees
Their golden honeycombs; our village leas
Their finest blossom’d beans and poppied corn;
The chuckling linnet its fine young unborn,
To sing for thee; low creeping strawberries
Their summer coolness; pent up butterflies
Their freckled wings; yea, the fresh budding year
All its completions—be quickly near,
By every wind that nods the mountain pine,
O forest divine!”

Fl-aħħar ta’ dan il-ktieb, naraw lil Endymion jitlaq il-gżira f’dgħajsa flimkien ma’ Poena li tieħdu fil-bosk tagħha fir-raba’.

Fost raaxxa kuluri, il-poeta jsawwab ix-xenqiet tal-hajja tieghu, id-dwejjaq u n-niket ta' żagħżugħ innamrat mill-ġmiel. Għaliex, Endymion, raħħal qalbieni li jgħix barra mill-hajja tiegħu jfitter l-imħabba wil-ġmiel, hu l-Ego ieħor tal-poeta. Il-poeta mitluf bl-imħabba ta' tfajla li jqim, il-poeta li jitħaddet fuq l-imħabba bħala l-ewwel passjoni u l-ewwel xewqa. Sew għal Endymion kemm għal Keats l-imħabba qawwijsa li b'xejn ma tista' żżommha tiexbah lill-belliegħha li tgħarraq kolloks ġo fiha fid-dawran tagħha mgħaġġel.

Fit-tieni ktieb naraw lil Endymion għadu mikdud mill-imħabba u mgħejjen biex jara t-tfajla misterjuża, u ddisprat għax ma jistax jirnexx ilu. F'dan il-ktieb naraw iseħħek quddiem għajnejna għaqejeb wara l-ieħor, ħwejjeg tad-dinja l-oħra. Id-dehra f'daqqa ta' farfett imnissel minn zokk imgħaddas fl-ilm tieħdu għall-ġħarrieda. Dan il-farfett jittajjar, jurih it-triq mnejn għandu jgħaddi sakemm, wara li jkun tar minn fuq iċ-ċaflis, igħib ma jafx kif. Hawnhekk Endymion jixref minn wara t-tarf tal-blat ta' farwara u jilmaħ Najade li tkhabbarlu li għad irid iġħaddi minn hafna dwejjaq, idum jistenna hafna u jiġierra fl-inħawi 'l bogħod sakemm isib it-tfajla l-maħbuba. Wara li dam jiġierra mdejjaq, huwa sab ruħu fil-maqdes ta' Djana u ftit wara, immexxi minn dawl, daħħal f'kamra li hitanha kienu magħmulin mir-riħan fejn kien rieqed Adonais, żagħżugħ ta' l-ikbar ġmiel, misruq lill-imħabba ta' Venere. F'dan l-episodju naqraw versi li juru l-qawwa ta' Keats bħala kulurista, qawwa li tidher flimkien mal-qawwa l-oħra tiegħu li joħroġ l-isbaħ mužika mill-ġħaqda tal-kliem. Adonais bħal issa rieqed fost il-ward. Aqraw id-deskrizzjoni:

“Above his head

Four lily stalks did their white honours wed
To make a coronal; and round him grew
All tendrils green, of every bloom and hue,
Together intertwin'd and tramell'd fresh;
The vine of glossy sprout : the ivy mesh,
Shading its Aethiop berries; and woodbine,
Of velvet leaves and bugle blooms divine;
Convulvulus in streaked vases flush;
The creeper, mellowing for an autumn blush;
And virgin's bower, trailing airily;
With others of this sisterhood.

L-aħħar seba' versi huma mill-isbaħ u jfakkru fl-odi, wogħi-ljiet aktar maħduma ta' l-istess poeta. Jaqbżu quddiem għajnejk

bħal f'ħolma tal-Elysium dehriet mill-isbaħ. Hawnhekk naraw lill-poeta fl-aqwa tiegħu, imgħallem ta' l-arti u mhux le Keats, żagħżugħi mhux imlaħhaq li jsawwab kulur fuq kulur, aġġettiv fuq aġġettiv mingħajr ebda l-ġiem artistiku, bħal minn għandu ħaf-na ġawhar ma jafx x'jaqbad jagħmel bih. Iżda kif għedtilkom versi bħal dawn ma ssibx ħafna fl-Endymion.

Adonais sa fl-ahħar jista' fil-ħolm iħaddan it-tfajla maħbu ba minn qaddha għeri iżda din tiżżeċċa ħafifa mit-ħaddina tiegħu u thallih iż-żejjed imdejjaq minn qabel bil-ġħata ta' l-imħabba mġed-da u ta' għaxxa aktar kbira.

Sabiħ ħafna artistikament l-episodju ta' Aretusa. Fit-tielet ktieb jibdew ffit jinhallu l-ġħoqod misterjuži tal-ġrajjiet tar-ragħaj. Il-Qamar, Ċinzja s-sabiħa mitlu fa bl-imħabba għal Endymion, titla' musfara fis-sema, misfnija minn uġiġi il-qalb għax ma tistax thobb lil Endymion fil-beraħ billi dan mhux ħlief bniedem. Endymion jagħti l-ħelsien lil xwejjah b'leħja twila, vittma taż-żeġħiż ta' Ċirče li wara li ħakmitu taħt idejha ikkundannat u għal xjuhija tal-biza'. Venere thabbar lill-Endymion li ma jdumx ma jithenna, u dana mitluf minn sensih, waqt li jinstema' l-kant ta' innu lil Nettuno, iħoss kliem ta' faraġ iqajjmu; il-moħqrijiet tiegħi malajr jintemmu. Meta qam sab ruħu waħdu f'bejta tal-ħaxix. Sabiħ kemm jista' jkun, ġawhra ffit bħalha hu l-innu Bakku tat-tfajla li saħħret lil Endymion, innu li nsibuh fir-raba' ktieb. Hija tgħidlu kif għatxana għall-imħabba u l-pjaċir, marret wara Bakku f'ħafna nħawi u kif issa mqarrqa f'tamietha thoss ruħha mdejqa:

“Young stranger!

I've been a ranger

In search of pleasure through every clime :

Alas 'tis not for me !

Bewitched I sure must be,

To lose in grieving all my maiden prime.”

Ir-ragħaj żagħżugħi jittajjar għal fost is-ħab flimkien ma' dit-tfajla fuq żewġ żwiemel bil-ġwienah; iżda ffit-wara jsib ruħu waħdu. It-tfajla tgħib fid-dawl tal-qamar. U hekk, hu, wara li minn jġos-ħab jerġa' jsib ruħu fl-art, mikkud minn dal-qaerq, jerġa' jara lil oħtu Poena li tfittem x-żejt kemm jaqbillu jerġa' jaqbad iġħix il-ħajja tiegħu ta' qabel flimkien mar-raħħala u t-tfajliet ta' Latmo. Qalbu mnikkta mill-ħolma battala, sa fl-ahħar jagħmel f'rasu li jitlaq il-viżjonijiet fiergħha u ta' dwejjaq biex

jagħti ruħu għall-imħabba ta' tfajla oħra, bniedma bħalu, li tgħix fid-dinja tiegħu, tfajla li tista' ssalvah bil-ġmiel tagħha. Lil din hu joffri l-aktar ħwejjegħ sbieħ li jistgħu jogħġibu lil qalb ta' tfajla:

Honey from out the gnarled hive I'll bring,
And apples, wan with sweetness, gather thee,
Cresses that grow where no man may them see,
And sorrel untorn by the dew-claw'd stag :
Pipes will I fashion of the syrinx flag
That thou mayest always know whither I roam,
Where it shall please thee in our quiet home
To listen and think of love."

Imma t-tfajla ma tistax tilqa' l-imħabba tiegħu. Sa fl-aħħar iħhaqna l-aqwa tal-poema għax din l-listess tfajla tistgħarr li hija Ċinzja u tidħir lu fil-ġmiel tagħha kollu ta' mara bħal dawl fuq Olimpu li jidher f'daqqa. Endymion u Ċinzja jgħibu flimkien.

Din il-poema, imtaqqla b'ħafna dettalji u episodji, ħafna drabi sbieħ fihom infuħom imma qajla marbutin sfiq mar-rakkont ewlieni, hija l-agħar xogħol ta' Keats. Il-poeta jsawwab ħafna ku-luri imma ma jafx iqassamhom sewwa u x-xogħol shiħ ma joħroġx magħqu qu kif għandu jkun. Hafna kitbu u tħaddtu fuq il-valur artistiku tiegħu. Zewġ rivisti ta' Londra, il-Quarterly u l-Blackwoods dan ta' l-ħaġħar imsejjah "blackguard's magazine" minn Landor, weċċejġi kemm felħu lill-imsejken poeta. Gifford William, fil-kritika tiegħu iebsa kiteb: "Mir-rakkont tiegħu kollu kif għimma ftit wijsq; donnu mitologigu u jitħaddet fuq l-imħabba ta' Djana u Endymion; iżda billi ma naħux x'inħu l-iskop ta' dan, ma nistgħux nitħaddtu fuqu sewwa u jkollna nikkuntentaw ruħna bil-proża u poezija tiegħu" (1). F. H. Buxton kiteb: "L-Endymion ikarkarna f'dagħbien ħafif ta' ħolqien immaginattiv, u l-kottra ta' ġmelijiet li jinsabu mxerrdin ġo fis, qajla jħallulna żmien nintebħu li l-kostruzzjoni mhi xejn ċara".

Ngħid għalija dil-fehma ma naqbilx magħha. Buxton jidher aktar entużjast milli kritiku kalm. Imma qal sewwa Shelley meta kiteb: "Jien naħseb li kieku huwa ġabar ħamsin paġna ta' frak minn dil-poema, lil Keats kont inkun nista' nammirah aktar."

S. Frascino fil-kelmejn qabel għat-traduzzjoni tiegħu bit-Taljan isemmi l-opinjonii ta' Arthur Lynch li tfisser bir-reqqa kolha l-valur letterarju tal-poema ta' Keats: "Mħux għal 'Ode on a

(1) Gifford William, Keat's Endymion, 1818, Quarterly Review, Vol. 19. pp. 204, 205.

Grecian Urn', mhux għall-pittura tal-ħarifa, mhux għal dak it-timwiġ misterjuż fis-sunett tiegħu 'On first looking into Chapman's Homer', u mhux għall-frak taz-żeewġ 'Hyperion' tiegħu, mhux għall-'Isabella', mhux għas-'St. Agnes' Eve', mhux għal waħda minn dawn, jew għalihom kollha bl-effetti tagħhom tal-għażeb u s-setgħa tagħhom napprezza lil Keats l-aktar u nħossni li nafu, iżda aktar fl-agħar u fl-aħjar tal-poemi tiegħu, fl-Endymion. Hawnhekk biss inħossni żgur li qed nisma' r-ruħ tiegħu' (Arthur Lynch fi "The John Keats Memorial Verses).

Din il-poema li l-poeta żagħżugħ stampa meta kien għad għandu 23 sena, bin-nuqqasijiet tagħha kollha, turina l-ftuħ tal-ġenju poetiku ta' Keats, illi tliet snin wara wasal biex jaġhti lill-letteratura Ingliza odi, poemi aqasar imma akbar, li m'hemmxx oħrajn li jilħquhom għall-ġmiel tagħhom. Għalhekk, waqt li l-Endymion, x'xin tieħdu f'daqqa ssibu aktarx kif qal l-awtur "a feverish attempt rather than a deed accomplished" jibqa l-aqwa xhieda tas-setgħat poetici li kċċu jo fil-halli u li ffitiż zmien wara nfet-ħu sħaħi f'poezija li tatu waħda mil-isbaħ niceċ fl-istorja tal-letteratura Ingliza.